
YÖNETİMDE KURUMSALCI GELENEK

ÖRGÜT KURAMINA EKONOMİK YAKLAŞIMLAR

Dr. Şafak BAŞA
Mülkiye Başmüfettişi

SUNUŞ PLANI

- 1.Yeni Kurumcu İktisadın Temel Özellikleri
- 2.Yeni Kurumcu İktisada Katkıda Bulunan Başlıca Düşünürler
- 3.Örgüt Kuramına Ekonomik Yaklaşımlar
- 4.Neoklasik Firmadan İşlem Maliyetlerine
- 5.İşlem Maliyetlerinden Mülkiyet Haklarına
- 6.Firmadan Örgüte: Örgüt İktisadında Modern Yaklaşımlar

- Asıl inceleme konumuz olan işlem maliyeti ekonomisi konusu **“yeni kurumcu/kurumsal iktisat”** alanı içerisinde yer almaktadır.
- Dolayısıyla işlem maliyetleri kuramını anlayabilmek için önce kurumcu/kurumsal iktisat okulunu anlayarak işe başlamak yerinde olacaktır.
- Daha sonra **“örgüt iktisadı”** konusu üzerinde durulacak, ardından da bu alanın alt başlıkları olan **işlem maliyeti ekonomisi, mülkiyet hakları ekonomisi, asil-vekil modelleri, eksik sözleşme teorileri, yeni mülkiyet hakları teorisi** vb. temel tartışma konuları incelenmeye çalışılacaktır.

1.Yeni Kurumcu İktisadın Temel Özellikleri

- Yeni kurumsal iktisat, çağımızda belki de tüm iktisadi düşünce okulları içerisinde **en fazla ilgi gören** ve ciddi bir **yükseliş trendi** içerisinde bulunan bir iktisadi doktrindir.
- Yeni kurumsal iktisat **iyi sosyal düzen, iyi bir ekonomik düzen ve iyi bir siyasal düzenin** oluşturulmasında kuralların ve kurumların önemi üzerinde durmaktadır.

1.1.Yeni Kurumcu İktisadın Öncüleri

- Yeni kurumsal iktisat, **kural ve kurumların önemine** işaret eden muhtelif iktisat okullarının bütününe verilen isimdir. Kurumsal iktisadın kendi içerisinde belirginleşen farklılaşma kendini "**eski kurumsal iktisat**" ve "**yeni kurumsal iktisat**" şeklinde göstermiştir.
- Weblen, Commons, Wiliamson, Coase, North, Posner...
- Evrimci İktisat Derneği, Journal of Economics Issues, Journal of Institutional and Theoretical Economics Dergileri
- Douglas North, eski ve yeni arasında köprü...

1.2. Kurumcu Sentez: Eski Kurumculuk, Neo Kurumculuk, Yeni Kurumculuk

- Kurumcu iktisat kendi içinde farklılık gösterse de, bütün kurumcuları bir noktada buluşturan **ortak payda**, iktisadi alanda açıklayıcı faktör olarak **bireylerin değil, kurumların** esas alınmasıdır.
- Kurumculuğun üzerinde yoğunlaştığı **temel sorun**, kurumların iktisadi davranışlar üzerinde ne tür etkilerde bulduklarından ziyade, **kurumsal değişim sürecinin bizzat kendisinin anlaşılması ve açıklanmasıdır.**
- Kurumların tanımlanmasında bir davranış çerçevesine atıfta bulunmaktadır. Kurumlar **davranışı yönlendirir, onu kanalize veya ona öncülük ederler.**

1.2. Kurumcu Sentez: Eski Kurumculuk, Neo Kurumculuk, Yeni Kurumculuk

- Kurumcu iktisat kendi içinde farklılaşmıştır.
- Temelde, “*eski kurumculuk*” (old institutionalism) ve onun yeniden ihyasını amaçlayan “*neokurumculuk*” (neo institutionalism) ile “*yeni kurumculuk*” (new institutionalism) olmak üzere başlıklara ayrılmaktadır.
- Kurumcu iktisadın ortaya çıkışı büyük ölçüde, yerleşik iktisada bir **başkaldırı** niteliğindedir.

1.2. Kurumcu Sentez: Eski Kurumculuk, Neo Kurumculuk, Yeni Kurumculuk

- **Veblen** ve **Commons** merkezli bu yaklaşım, zaman içinde değişime uğrayarak kurumculuğun bir versiyonu, neoklasik iktisadın özüne dokunmadan koruyucu kuşaktaki değişikliklerle kurumsal yapıların incelenmesinin de içerildiği bir niteliğe kavuşturulmuştur.
- Dolayısıyla bir anlamda kurumcu iktisat ile neoklasik iktisat uzlaştırılarak **evlendirilmiştir**. Çağdaş kurumcu iktisat literatüründe bu evliliğe taraf olanlar **yeni kurumcu**, karşı olanlar ise **neokurumcu** ekolünü oluşturmuşlardır.
- Eski kurumculuktan neokurumculuğa geçişte Veblenci düşünceden Commonsçu düşünceye doğru bir kaymanın söz konusu olduğu söylenmektedir.

1.3. Yeni Kurumcu İktisat: Başlıca Çalışmalar ve Ekoller

- Yeni kurumcu iktisat, “***kurumcu ve yerleşik iktisadi bir uzlaştırma denemesi***” olarak adlandırılmaktadır.
- Yeni kurumcu iktisat, neoklasik iktisadın temel analiz mantığına dokunmadan, ilgi alanında ve inceleme nesnesinde değişiklikler yaparak **kurumcu iktisatla uzlaştırılmasını** öngörmektedir. Neoklasik araştırma programının katı çekirdeğine dokunmadan koruyucu kuşağında değişiklikler öngören **birçok çalışma** ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar;

1.3. Yeni Kurumcu İktisat: Başlıca Çalışmalar ve Ekoller

- Mülkiyet Hakları Okulu (*Property Right School*),
- İşlem Maliyetleri İktisadı (*Transaction Costs Economics*),
- Yeni İktisat Tarihi (*New Economic History*),
- Yeni Karşılaştırmalı İktisadi Sistemler (*New Comparative Economic Systems*),
- Hukuk ve İktisat (*Law and Economics*), gibi değişik isimler almaktadırlar.

1.3. Yeni Kurumcu İktisat: Başlıca Çalışmalar ve Ekoller

- Bütün bu ekoller yerleşik iktisadı **iki temel noktadan** eleştirmektedirler.
- **Birinci olarak**, yerleşik iktisadın **bilginin maliyetsiz olduğu**, tam rekabet piyasasında firmanın karşı karşıya olduğu talep eğrisinin sonsuz esnek olduğu, girdi ve çıktıların sonsuz bir biçimde bölünebilir olduğu gibi birçok varsayım, **iktisadi hayatın gerçeklerine uymamaktadır**. Varsayımların gerçekçi olmaması iktisat teorisinin iktisat tarihi ve mevcut iktisadi sistemler ile aralarındaki bağlantıyı ortadan kaldırmaktadır.
- **İkinci eleştiri**, daha çok politik bir içerik taşımaktadır. Buna göre yerleşik iktisadın öngördüğü etkin kaynak dağılımı için gerekli koşulların gerçek dünyada bulunmamasına rağmen bu teorinin devletin ekonomiye müdahalesinde de temel reçete olarak sunulmasıdır.

1.3. Yeni Kurumcu İktisat: Başlıca Çalışmalar ve Ekoller

- Yeni kurumcular, bu eleştirileri yerleşik iktisadın temel mantığını ortadan kaldırmak için değil, bütün kurumları ve tarihsel olayları da açıklayacak biçimde **genişletmek amacıyla** yapmaktadırlar.
- Bu bağlamda kurumcu iktisadın temel sorusu; ***niçin kurumlar ortaya çıkar, niçin belirli bir biçimde gelişir ve etkinlikleri konusunda neler söylenebilir?*** Sorusudur.
- Bu soruya kurumcu iktisadın eski ve yeni versiyonları **farklı yanıtlar** vermektedirler. Yukarıda sıralanan okullar, hem sorunların tanımlanmasında, hem açıklayıcı değişkenler hem de yöntembilim konusunda birbirinden **farklılaşmaktadırlar**.
- Yeni kurumcular, **işlem maliyetlerinden mülkiyet haklarına** kadar birçok konunun yerleşik iktisadın kavramsal araçları yardımıyla **iktisadi çözümlenmenin kapsamına** alınmasını savunmaktadırlar. Bu bağlamda işlem maliyeti iktisadı, mülkiyet hakları iktisadı ve hukuk ve iktisat gibi **ekoller** ortaya çıkmaktadır.

1.3. Yeni Kurumcu İktisat: Başlıca Çalışmalar ve Ekoller

- Günümüzde yeni kurumsal iktisat çok geniş bir alanı kapsayan **ortak bir disiplin** adı haline gelmiştir. Yeni kurumsal iktisat kapsamında yer alan başlıca iktisadi düşünce okulları aşağıdaki gibi sıralanabilir;
- **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat,**
- **Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizmi,**
- **Avusturya İktisat Okulu,**
- **Mülkiyet Hakları ve İşlem Maliyetleri.**
- Sayılan bu okullar dışında yeni kurumsal iktisat içerisinde önemli bir paya sahip olan düşünürler de bulunmaktadır. Bunların başında ***Douglas North*** gelmektedir.

1.3. Yeni Kurumcu İktisat: Başlıca Çalışmalar ve Ekoller

- Yukarıda saydığımız her okul ekonomik yaşamda, **kural ve kurumların önemini** vurgulamıştır.
- Bununla birlikte bu okullar neoklasik iktisadı eleştirmiş, ancak sadece eleştirmekle kalmamış **çözüm önerilerini** de üretmişlerdir.
- Yeni kurumsal iktisatın geniş bir alanı kapsayan ortak bir disiplin olması sebebiyle söz konusu öğretinin **ortak özelliklerini** tespit etmek kolay değildir.
- Yeni kurumsal iktisat, aslında **birden çok iktisadi düşünce okulunun bileşkesi** olarak değerlendirilebilir.
- Daha doğrusu yeni kurumsal iktisat Virginia, Freiburg, Avusturya gibi iktisat okulları mensuplarının **kurallar ve kurumlar üzerine görüşlerinden** oluşmaktadır.

1.4.Yeni Kurumcu İktisatta Bazı Temel Kavramlar

- **Kurum:** Kurumsal iktisat düşüncesinin temel kavramı olan *kurum*;
- Bu ekolün kurucusu olarak kabul edilen Thorstein Veblen tarafından; "**düşünce alışkanlıkları**",
- Commons tarafından; "**bireysel eylemin genişletilmesi, serbestleştirilmesi ve denetiminde onaya çıkan toplu eylem**",
- Mitchell tarafından ise; "**geniş kabul gören iyi düzeyde standartlaşmış sosyal alışkanlıklar**" olarak tanımlanırken,
- Aynı kavram yeni kurumsal iktisatçılar arasında sayılan Douglas North tarafından; "**oyunun kuralları**" şeklinde ele alınmaktadır.

1.4.Yeni Kurumcu İktisatta Bazı Temel Kavramlar

- **İnformel Kurumlar:** İnformel kurumlar daha çok geçmişten gelen ve zaman içerisinde oluşmuş kurallar demetidir.
- Bu bağlamda örneğin, gelenek ve görenekler, din ve inançlar, örf ve adetler informel kurumlara örnek teşkil eder. En geniş anlamda informel kurumların tümü ise o toplumun kültürünü oluşturmaktadır.
- **Formel Kurumlar:** İnformel kurumların aksine bir üst otorite tarafından oluşturulmuş kurallardır.
- Bu bağlamda anayasa, yasalar ve diğer devlet düzenlemeleri formal kurumları oluşturmaktadır.

1.4.Yeni Kurumcu İktisatta Bazı Temel Kavramlar

- **Mülkiyet Hakları:** Mülkiyet hakları da kavram olarak yeni kurumsal iktisat içerisinde **merkezi bir konuma** sahiptir.
- Mülkiyet, herhangi bir kıt kaynağa sahip olmayı, sahip olunan bu kıt kaynağı kullanmayı ve başkalarına devretmeyi, kendi rızası olmadan başkalarının o kıt kaynağı kullanmalarına engel olmayı içeren bir kavramdır.
- Mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanmadığı ve korunmadığı durumlarda ekonomik faaliyetler sekteye uğrayacak, ekonomik aktörler işlem yapmaktan kaçınacaklardır.
- Zira mülkiyet haklarının tanımlanmadığı bir ekonomide fiyatların nasıl oluşacağını ve maliyetlerin ne olacağını bilmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle mülkiyet hakları ekonomik yaşamda **önemli bir yere** sahiptir.

1.4.Yeni Kurumcu İktisatta Bazı Temel Kavramlar

- **İşlem Maliyetleri:** İşlem maliyetleri kavram olarak yeni kurumsal iktisatçı olarak addedilen Ronald Coase tarafından geliştirilmiş bir kavramdır.
- Tanım olarak işlem maliyeti, mülkiyet haklarının bir ekonomik birimden diğerine devri sırasında katlanılan tüm maliyetleri kapsamaktadır.
- **Kurumsal Çevre:** Kurumsal çevre, kısaca ekonomideki aktörlerin performansını ve davranışlarını etkileyen oyunun kuralları olarak tanımlanabilir.
- Bu kurumlar temel politik, sosyal ve yasal kurallar demetinden oluşmaktadır.
- **Kurumsal Düzenlemeler:** Kurumsal düzenlemeler, kısaca idari kurumları ifade etmektedir.
- Daha açık bir ifade ile kurumsal düzenlemeler kurumsal çevrenin aksine ekonomik hayat içerisinde birbirleri ile ilişki içerisinde bulunan aktörler tarafından düzenlenmiş idari yapılanmaları ifade etmektedir.

1.4.Yeni Kurumcu İktisadın Özellikleri

- Yeni kurumcu iktisat, yerleşik iktisadi teorileştirmenin bilinen temel araçları kullanılarak, **kurumların ve kurumsal ilişkilerin de bu çerçevede açıklanabileceği** varsayımına dayanır. Üzerinde tam olarak anlaşma sağlanamasa da **yeni kurumcu iktisadın temel özellikleri** aşağıya sıralanmıştır;
- Yeni kurumsal iktisat pek çok teoriyi içine alan **geniş bir düşünce sisteminin ortak adıdır**. Kamu Tercihî, İşlem Maliyetleri ve Mülkiyet Hakları bunlar arasında sayılabilir.
- Yeni kurumsal iktisatçılar iktisadi hayatın işleyişini yönlendiren **kural ve kurumların önemi** üzerinde durmuşlardır.

1.4.Yeni Kurumcu İktisadın Özellikleri

- Yeni kurumsal iktisat kapsamındaki teoriler metodolojilerini genellikle **kurucu rasyonalizm** çerçevesinde geliştirmişlerdir. Zira onlara göre sosyal düzeni sağlayacak kural ve kurumlar **bireyler tarafından** oluşturulabilir.
- İktisadi değişimi yöneten **sözleşmeler ve kısıtlayıcı kurallar** modellenmeye çalışılmaktadır.
- Neoklasik okulun tam bilgi ve maliyetsiz değişim varsayımları yumuşatılmakta, bunu doğal bir sonucu olarak da, **pozitif işlem maliyetleri** incelenmektedir.
- Neoklasik iktisatçıların ekonomik analizlerde veri olarak kabul ettikleri **tam bilgi, işlem maliyetleri ve mülkiyet hakları** varsayımları yeni kurumsal iktisat içerisinde ayrıntılı olarak incelenmiş ve ekonomik analizlere dâhil edilmiştir.

1.4.Yeni Kurumcu İktisadın Özellikleri

- İktisadi anlamda değerli kabul edilen metaların sadece fiyat ve miktar boyutları olduğu varsayımı yumuşatılmakta ve iktisadi sonuçların içerimleri ve mal ve hizmetlerin niteliksel farklılaşmasının **iktisadi organizasyonu** incelenmektedir.
- Yeni kurumcu iktisat bireylerin kendi durumlarına uygun davrandıkları varsayımına dayalı durumsal çözümlmeyi öne çıkarmaktadır. Buna göre bireyler rasyonel davranırlar ancak bu rasyonellik özsel değil **sınırlı rasyonelliktir**.
- Bu anlayışta bireyler, kurumların çerçevesinde davranan varlıklar olarak ele alınmaz. Tersine iktisadi, hukuki ve tarihsel kurumları **bireylerin davranışlarıyla** açıklamaya çalışmaktadırlar.

1.4.Yeni Kurumcu İktisadın Özellikleri

- Yeni kurumsal iktisat **makro düzeyde kurumsal düzenlemeler** ile ilgilenirken **mikro düzeyde kurumsal çevre** kavramı üzerinde odaklanmıştır.
- Bireylerin durumlarının belirlenmesinde önemli bir role sahip olan sosyal kurumlar, sadece fiyat teorisinin açıklanmasında kullanılan kısıtları içermezler. Sosyal kurumların iktisat bilimi açısından önemi, bizzat **bu kurumların kökenlerinin ve niteliklerinin açıklanmasını** da içermektedir.
- Yeni kurumcu iktisatta, bireylerin durumlarının belirlenmesinde **sosyal kurumlar** çok önemli bir role sahiptir. Ayrıca bu kurumlar sadece fiyat teorisinin açıklanmasında göz önüne alınması gereken kısıtlar olarak değil, bizzat kökenleri ve niteliklerinin açıklanması bakımından da iktisat biliminin konusu içinde önemli bir yer tutmaktadır.

1.4.Yeni Kurumcu İktisadın Özellikleri

- Yeni kurumcu iktisatçılar, iktisadi olguların ne sadece bireylerin amaçlı davranışlarının bir sonucu, ne de insan eylemlerinin birer amaçlanmamış sonuçları olarak açıklanabileceğini savunmaktadırlar. Ekonomide “**görünmez el**” açıklamaları, **özel durumları ve kısıtları** göz önüne alarak yapılmalıdır.
- Yeni kurumsal iktisat içerisinde Adam Smith'in görünmez eline karşılık “**dengeleyici güç**” (countervailing power) kavramı geliştirilmiştir. Dengeleyici güç kavramı J. K. Galbraith tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre ekonomik yaşamda herhangi bir olumsuzluk görüldüğünde bunu dengeleyici olan süreç kendiliğinden gelişecektir.
- Yeni kurumsal iktisatçılar **devletin ekonomik hayat içerisindeki rolünü ve fonksiyonlarını sınırlandırma** yönünde görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu konuda özellikle **kamu tercihi** ve **anayasal iktisat** devletin ciddi bir eleştirisini yapmaktadır.

1.4.Yeni Kurumcu İktisadın Özellikleri

- İktisat bilimi ortaya çıkan yeni yaklaşım ve fikirleri almak suretiyle **felsefe** ve **diğer sosyal bilimlerden** daha fazla faydalanmalıdır. Bu iktisadın hem araç hem de içerik olarak zenginleşmesi anlamına gelmektedir.
- İktisadi olayların, statik denge modelleri çerçevesinde değil, **geleceğe uzanan tarihsel bir süreç içerisinde** ve **daha genel bir çerçevede** ele alınması gerektiğine inanılmaktadır.
- İktisat, metodolojik açıdan daha “**evrimci**” bir bilim olmalıdır.

1.6.Yeni Kurumsal İktisada Yönelik Eleştiriler

- Genel olarak kurumsal iktisada yöneltileen eleştirilerden ilki kurumsal iktisadın **bağımsız bir okul olmadığını** yönündedir.
- Bu eleştiri iki açıdan ele alınabilir. İlk olarak kurumsal iktisat taraftarı olarak bilinen düşünürleri tek bir çatı altında toplayacak bir üst kurumsal iktisat teorisinin bulunmamasıdır. Gerçekten de kurumsal iktisat içerisinde her biri kendine özgü görüşleri olan ve bazı temel benzerlikler dışında her biri için geçerli uzlaşma noktaları olmayan pek çok düşünür ve iktisatçı bulunmaktadır. Eleştirmenlere göre bu nedenlerle "kurumsal iktisat" diye ayrı bir iktisat okulundan söz etmek doğru değildir. İkinci olarak kurumsal iktisatçıların sürekli eleştirdikleri neoklasik iktisada alternatif olabilecek bir teori geliştiremedikleri noktasındadır.
- Kurumsal iktisadın kendine has bir teori oluşturamadığı eleştirisini bir adım ileri götüren ikinci eleştiri, kurumsal iktisadın mevcut bilgi birikiminin onu **teori oluşturmaya götüreceğ düzeyde olmadığını** ifade etmektedir.

2.Yeni Kurumsal İktisada Katkıda Bulunan Başlıca Düşünürler

- 2.1. Eucken ve Böhm: Piyasa Düzeni ve Kuralların Önemi
- 2.2. Avusturya İktisadı ve Hayek: Kurallar, Kurumlar ve Düzen
- 2.3. Buchanan: Anayasal Kuralların Önemi ve Gerekliliği
- 2.4. Douglas North: Kurumsal Altyapı ve Ekonomik Gelişme

3.1. Örgüt İktisadının Tanımlanması

- “**Örgüt iktisadı**”, örgütler ve piyasa arasındaki tercihi inceleyen bir bilim dalı olarak gelişmiştir.
- “**Örgütler**” iktisat bağlamında; fiyat sisteminin işlemediği durumlarda, ortak hareketin faydalarından yararlanmak amacıyla oluşturulan kurumlar olarak tanımlanmaktadır.
- Bu anlayışta **örgütlerin temel amacı**, kaynakları piyasa dışında ve kolektif bir şekilde dağıtmaktır.
- Görüldüğü gibi bu tanım, **örgüt teorisi kaynaklı tanımlardan** uzaklaşmaktadır.
- Rasyonalite varsayımını temel alan iktisat bilimi, örgütleri iyi tanımlanmış amaçlara ulaşmak için kullanılan **araçlar** olarak görmektedir. Örgüt iktisadı, örgütlerin incelenmesine yönelik **farklı yaklaşımlardan** biridir.

3.1. Örgüt İktisadının Tanımlanması

- İktisadi analizde “**etkinlik**” ve “**şahsi çıkar**” kavramları örgütlerin varlığını ve doğasını açıklamada temel bir yer almaktadır.
- Örgüt iktisadı, örgütleri **rasyonel yapılar** olarak sınıflandırmaktadır. Etkinlik ve şahsi çıkar kavramları ancak rasyonel bir model içinde formel olarak kullanılabilir.
- Ancak iktisadi anlayış **açık sistem anlayışını kabul etmekten uzak** görünmektedir. İktisadi yaklaşımın rasyonel altyapısı, diğer örgüt yaklaşımları tarafından şüpheyle karşılanmaktadır. Örgütleri daha ziyade **doğal ve açık sistemler** olarak gören alternatif yaklaşımlar, etkinlik temelli modelleri, hem görgül olarak yetersiz olmakla hem de formel anlayışı örgüt bilimine empoze etmeye çalışmakla suçlayabilmektedirler.
- Rasyonel modelin bir uzantısı, **pozitif yapılardan ziyade normatif soruların** iktisatçıları daha fazla meşgul etmesidir. Örgütlerin **etkin olması** için gereken unsurlar, bunları sağlayabilecek **fayda-maliyet analizi** ve **teşvik mekanizmaları** çoğunlukla optimal düzeyleri göstermekte kullanılabilir. Mevcut örgütler çoğu zaman **normatiften bir sapma** olarak incelenmektedir.

3.3.Örgüt İktisadına İki Farklı Bakış Açısı: Williamson ve Gibbons

- Williamson ve Gibbons örgüt iktisadına **iki ayrı bakışı** yansıtmaktadır.
- *Formel modelleri* esas alan **Gibbons**, örgüt iktisadının *formelleşebileceği oranda* ilerleyeceğini düşünmektedir.
- Formal iktisadın örgüt-piyasa ilişkilerini açıklamakta yetersiz kalacağına inanan **Williamson** ise, Fredrich Hayek ve Ronald Coase gibi, *formel modellere eleştirel bakan iktisatçıların çizgisini* takip etmektedir.
- Aslında örgüt iktisadının neyi içerdiği ve neyi dışladığı hala tartışmalıdır.

3.3. Oliver Williamson'un Örgüt İktisadını Açıklayan Tablosu

- İktisadi örgüt teorisi, temel olarak ***firmayı ve benzeri kurumsal yapıları*** incelemektedir. Örgüt iktisadi örgüt yapılarını incelerken ***ekonomik ve hukuki kavramları*** temel almaktadır. İktisat biliminde bu kavramlar, ***yeni-kurumsalcı analiz*** çerçevesinde yoğun olarak kullanılmaktadır.
- Sosyal Teori
- Mülkiyet Hakları Ekonomisi
- İşlem Maliyetleri Ekonomisi
- Asil-Vekil Teorisi

3.4. Robert Gibbons'un Örgüt İktisadı Sınıflandırılması

- Gibbons'a göre, örgüt iktisadı temel olarak ***firma teorisi ve örgütlerin içyapısıyla*** ilgilidir. Örgüt iktisadı ile yönetim (governance) iktisadı arasında bir ayırım yapan Gibbons, yönetim iktisadını daha ziyade ***“anayasal iktisat”, “yeni kuramsalci yaklaşım”*** ve ***“kuramsalci endüstriyel organizasyon”***un bir kesişimi olarak görmektedir.
- Matematiksel olarak ifade edilebilir bir örgüt iktisadı peşinde olan Gibbons, ***“hukuk ve ekonomi”, “emek iktisadı”, “finansal analiz”*** ve ***“endüstriyel organizasyonu”*** firma ve diğer örgüt biçimlerinin açıklanmasında yeterli görmektedir.

4.1. İşlem Maliyeti İktisadının Özellikleri

- İşlem maliyetleri iktisadının temel özelliklerini Williamson şu şekilde özetlemektedir:
- İlk olarak, bu yaklaşımın temel aldığı *örgütsel insanı* betimleyen özellikler, *iktisadi insandan* bilişsel olarak daha az yetenekli, fakat *motivasyon* olarak daha karmaşık davranışsal varsayımlara dayanmaktadır.
- İkinci olarak bu yaklaşımda, işlemlerin boyutları öncekilerden daha *mikro analitik ayrıntılarla* betimlenmektedir.
- Üçüncü ve son olarak bu yaklaşım, işlemleri ve yönetim yapılarını belirleyen alternatif örgüt tarzlarının *işlem maliyetinin iktisadileştirmesi* ölçütüne göre değerlendirilmesinde bir mukayeseli kurumsal strateji olarak görülmektedir.
- Aşağıda işlem maliyeti kuramının anlaşılmasını kolaylaştırmak için, **15 soruda** kuramın temel özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır

1- Kuramın varlık bilimsel varsayımı nedir?

- Kuramın varlıkbilimsel varsayımı **“gerçekçiliktir”**.
- Son dönem örgüt kuramları gibi işlem maliyeti kuramı da **nesnelci** ve düzen sosyolojisine eğilimli **işlevselci** paradigma içerisinde değerlendirilebilir.
- Varlıkbilimsel olarak insandan bağımsız bir sosyal gerçeklik olduğu kabul edilir.

2- Kuramın bilgi bilimsel varsayımı nedir?

- Kuramın bilgi bilimsel varsayımı **“pozitivisttir.”**
- Gerçekçi varlıkbilimsel varsayımına koşul olarak işlem maliyeti kuramı bilgi bilimsel olarak, bilginin somut, elde edilebilir ve aktarılabilir olduğunu varsayan pozitivist geleneği izler.

3- Kuramın insan doğasına bakışı nasıldır?

- Kuramın insan doğasına bakışı ***“indirgemecidir.”***
- İnsan doğasına ilişkin benimsediği varsayımlar açısından işlem maliyetti kuramı, insanların kendi doğaları gereği (sınırlı da olsa) ussal seçimler yapacaklarını varsayarak indirgemeci ussal aktör varsayımını benimser.

4- Kuramın yöntem bilim varsayımı nedir?

- Kuramın yöntem bilim varsayımı **“açıklamaktır”**.
- İzlediği yöntem bilim geleneği açısından, işlem maliyeti kuramı şu ya da bu şekilde **“nomotetik”** geleneği izler.
- Bu geleneğe uygun olarak somut, nesnel ve insandan bağımsız sosyal gerçekliği açıklayan genellenebilir yasaları gözlem yoluyla geliştirmeye çalışır.

5- Kuramın dayandığı toplum kuramı nedir?

- Kuramın dayandığı toplum kuramı “**düzendir (uzlaşma).**”
- İşlem maliyeti kuramının benimsediği toplum kuramı ya da baskın toplumsal söylemlerle ilişkisi incelendiğinde; toplumsal çatışma ve değişimden ya da baskın söylemleri sorgulamaktan çok, mevcut toplumsal düzeni kabul eden ya da baskın toplumsal söylemle **uzlaşan bir görünüm** sergiler.

6- Kuramın örgütü tanımlama biçimi nasıldır?

- Kuramın örgütü açıklama biçimi “**ussal-açık**” kollektiviteler şeklindedir.
- İşlem maliyeti kuramı, örgütleri çevreyle etkileşen, belirgin amaçlara ve biçimsel yapılara sahip **ussal kollektiviteler** olarak tanımlar.
- Kuram örgütün çevreyle ilişkisini dikkate alarak “**açık sistem**” varsayımını kabul eder.

7- Kuramın çevreyi tanımlama biçimi nasıldır?

- Kuramın çevreyi tanımlama biçimi **“ekonomik çevredir”**.
- İşlem maliyeti kuramı, örgütün dışında bir çevre kavramı tanımlamaz.
- Analiz birimi **“iktisadi işlemler”** olduğu için, üzerine konuştuğu çevre, neo-klasik iktisadın varsaydığı, **“piyasa”** koşullarından pek farklı değildir.

8- Kuramın çevre-örgüt ilişkisi nasıldır?

- Kurama göre, “**çevreyi örgütten ayıran sınırların geçirgenliği verimliliği sınırlar.**”
- İşlem maliyeti kuramında, örgüt-çevre arasındaki sınır bulanıktır. Örgütün sınırları, **işlem maliyetini enazlayan yönetim mekanizması neyse oraya kadar uzanabilir.** Örneğin, örgüt bir işlem hiyerarji mekanizması ile değil piyasa mekanizması ile yaptığında işlem maliyetini minimize edeceğini düşünüyorsa, o örgütün sınırları işlem yaptığı piyasaya ya da diğer bir örgüte kadar uzanır.
- Burada analiz düzeyi örgüt ya da örgütler değil “**iktisadi işletmelerdir**” ve örgüt de bazı koşullarda işlem maliyetini enazlayan, piyasa ve klan gibi yönetim mekanizmalarından sadece biridir.

9- Kuramın örgütsel değişime bakışı nasıldır?

- Kuramın örgütsel değişime bakışı **“uyum”** çerçevesindedir.
- İşlem maliyeti kuramının örgüt ve çevre ilişkisine yaklaşımı örgütlerin değişme kapasiteleri ile ilgili olan **“seçilim-uyum sorunsalı”** ile de yakından ilgilidir.
- İşlem maliyeti kuramı, örgütlerin çevresel koşullar karşısında **uyumlanabilme kapasitesine** sahip olduklarını kabul eder.

10- Kuramın analiz düzeyi nedir?

- Kuramın analiz düzeyi “*mikro*” düzeyindedir.
- İşlem maliyetleri kuramının analiz düzeyi “*iktisadi işlemlerdir*”.

11- Kuramın temel araştırma sorusu nedir?

- Kuramın temel araştırma sorusu; “**Örgütler neden vardır**” sorusudur.
- İşlem maliyeti kuramının sorduğu soru, (“**örgütler neden vardır**” sorusu) oldukça **radikal bir sorudur**. Örgüt kuramlarının varlık nedenlerini oluşturan ve bu nedenle **sormaya gerek duymadıkları bu soruyu** iktisat kökenli kurumcuların sorması, **sosyoloji kökenli örgüt kuramları ile iktisat kökenli örgüt kuramları arasında bitmez tükenmez kavganın** belki de temel nedenidir.

11- Kuramın temel araştırma sorusu nedir?

- Bu kavgayı daha da yoğunlaştıran işlem maliyeti kuramının bu soruya verdiği **yanıttır**.
- Kuramın yanıtı, ***“Belirli koşullarda piyasa mekanizması işlem maliyetini minimize etmede başarısız olduğu için örgüt vardır”***
- Ayrıca örgütün başarısız olduğu yerde de **klanın** ve **ağ düzeneğinin** gündeme geldiği ileri sürülebilir.
- Bu yanıtlar örgüt kuramcılarının varlıklarını dayandırdıkları “örgütü” **evrensel bir kategori** olmaktan çıkarıp (evrensel olan iktisadi işletmelerdir) sadece **“belirli koşullarda”** var olan, gerek duyulmayacak olan **geçici bir kategoriye** indirgenmektedir.

12- Kuramın temel katkısı nedir?

- Kuramın temel katkısı, ***“farklı türdeki işlemlerin maliyetlerini enazlayan yönetim biçimlerinin belirlenmesidir.”***
- Bu temel araştırma koşullarına koşut olarak, sosyoloji ya da işletme kökenli örgüt kuramlarını biraz kaygılandırırsa da, işlem maliyeti kuramı farklı özelliklere sahip işlemlerin maliyetlerini enazlayan **piyasa, hiyerarşi (örgüt) ve klan yönetim mekanizmalarını** tanımlamaktadır.

13- Kuramın araştırma niyeti nedir?

- Kuramın araştırma niyeti “***bilimci-yönetimcidir***”.
- Örgüt kuramı kökensel olarak **bilim yapmak** ile **yöneticilere yol göstermek** ikiliğini yaşamaktadır.
- Kısaca bilimci-yönetimci ikiliği şeklinde adlandırılan bu ayırım açısından işlem maliyeti kuramının araştırma niyetini incelediğimizde, kuramın, **hem bilim yapmak hem de örgütleri etkili ve verimli kılacak öneriler geliştirmek** amacıyla olduğu anlaşılmaktadır.

14- Kuramda örgütsel başarının temel katkısı nedir?

- Kuramda örgütsel başarının temel katkısı olarak, **“işlem maliyetlerini enazlayan yönetim mekanizmasını kullanmak”** kabul edilmektedir.
- Bütün örgüt kuramlarının ürettikleri bilgiler örgütlerin başarısı ve hayatta kalması için bir mesaj içermektedirler.
- İşlem maliyeti kuramı da, **örgütlerin işlem maliyetlerini enazlayan yönetim mekanizmalarını** seçerek örgütlerin **verimli çalışmalarını** önerir.

15- Kuramın yöneticiye biçtiđi rol nedir?

- Kuramın yöneticiye biçtiği rol, **“işlem maliyetlerini enazlayacak yönetim mekanizmasını seçmektir.”**
- Örgüt kuramlarının temel katkıları örgütlerin üst yöneticilerine yükledikleri rolü betimlemektir.
- İşlem maliyeti kuramında yönetici, işlem maliyetlerini enazlayacak yönetim mekanizmasını seçen **“verimlilik uzmanıdır”**.

4.2. Neoklasik Firmadan İşlem Maliyetlerine Geçiş

- Neoklasik firmadan işlem maliyetleri ekonomisine geçişi anlayabilmek için öncelikle neoklasik firma teorisinin[1] ne anlama geldiğinin ve yetersizliklerinin kısaca özetlenmesi gerekir.
- Temel olarak fiyatların nasıl belirlendiği ve kaynakların fiyat sistemi çerçevesinde nasıl dağıtıldığını açıklayan fiyat teorisi, firma yoluyla üretimi açıklamakta da kullanılan basit bir model sunmaktadır. Bu modelde *firma hukuki bir varlıktan çok üretim fonksiyonu* olarak tanımlanmaktadır.
- Çok özet olarak ifade etmek gerekirse neoklasik üretim fonksiyonu **basit bir firma analizi** sunmaktadır. Bununla birlikte örgütün ekonomik analizine kapıyı büyük ölçüde kapatmaktadır. Tam olarak tanımlanan ve korunan mülkiyet hakları, işlem maliyetlerinin olmadığı bir modelde örgütlerin varlığına ilişkin sorular gündem dışı kalmaktadır. Bunun doğal sonucu firmanın bir **“kara kutu”** gibi görülmesi olmuştur.

4.2. Neoklasik Firmadan İşlem Maliyetlerine Geçiş

- Firmayı **üretim fonksiyonunun ötesinde** açıklamaya girişen ilk çalışma Coase'nin 1937 tarihli "*The Nature of the Firm*" isimli makalesidir.
- Neoklasik model, üretim fonksiyonunda üretim yapılan miktardan hareket ederken, Coase, *hangi işlemlerin firma içinde yapılacağı, hangilerinin piyasadan temin edileceği* üzerinde durmaktadır. Coase'ye göre, firmayı açıklarken ***niçin var olduğuna ve sınırlarına dair bir açıklama*** sunmak gerekmektedir.
- Yöneticiler, hangi işlemlerin firma içinde yapılacağı, hangilerinin piyasadan temin edileceğine karar verirken, ***bu işlemlerin karşılaştırmalı maliyetlerine*** bakmaktadırlar.

4.2. Neoklasik Firmadan İşlem Maliyetlerine Geçiş

- Coase, *firmanın varlığını piyasada işlem yapmanın maliyetli olmasına* bağlamaktadır.
- Peki, *firma nereye kadar büyüyecektir?. Dünyadaki bütün üretimin tek bir firma tarafından yapılması mümkün müdür?*
- Coase, bu soruların yanıtlarını “*koordinasyonun marjinal maliyetine*” bağlamaktadır.
- Yani firma ilave bir işlemi, firma içinde yapmanın maliyetleri aynı işlemi piyasa yoluyla ya da bir başka firma kurma yoluyla yapmanın maliyetlerine eşit olana kadar genişleyebilecektir. Bu noktanın ötesinde ise piyasa tercih edilecektir.

4.2. İşlem ve İşlem Maliyeti Kavramı

- Arrow işlem maliyetlerini “**iktisadi sistemin yürütülmesinin maliyetleri**” (Costs of running the economic system) olarak tanımlamaktadır.
- Williamson ise işlem maliyetlerinin niteliğini ifade etmek için ilginç bir benzetme yapar. Ona göre işlem maliyetleri, **fiziksel sistemlerdeki sürtünmenin iktisattaki karşılığıdır.**
- Kavram zaman için de, Carl Dahlman’ın deyişiyle, **fiyat mekanizmasına, belirlenemeyen müdahaleler için kullanılan bir toplama kavram** haline gelmiştir.
- İşlem maliyeti kavramını genel olarak yukarıdaki bölümlerde açıklanmaya çalışılan **yeni kurumsalci okul** içinde düşünmek gerekmektedir.

4.2. İşlem ve İşlem Maliyeti Kavramı

- Kökenleri Ronald Coase'da bulunabilecek bu anlayışın *iki ayağı* bulunmaktadır.
- Bir yanda Coase'nin 1960 yılında yayınlanan "***The Problem of Social Cost***" makalesi kurumsal sürecin değişimi ve gelişimini esas alırken, diğer yandan 1937 yılında basılan "***The Nature of the Firm***" adlı makalesiyle başlayan gelenek, piyasa ve örgüt arasındaki tercihi incelemektedir.
- İşlem maliyetleri kavramını örgüt teorisi açısından önemli kılan şey, ***örgütlenme maliyetlerinin karşılaştırmalı analizine*** olanak vermesidir.
- Coase bir tanım vermemekle birlikte, işlem maliyetlerini ***piyasa sistemini kullanmanın maliyetleri*** olarak görmektedir.

4.3. İşlem ve İşlem Maliyeti Kavramı

- Peki, “***işlem***”i nasıl tanımlamak gerekmektedir? Yaygın olarak kabul edilen görüş, işlemin hem piyasada yapılan **spot işlemleri** hem de **sözleşmeleri** içeriyor olmasıdır. Piyasadaki bir işlem mülkiyet haklarının transferini içerirken, sözleşmeler geleceğe dönük taahhütleri içermektedir. İşlem maliyetleri, **hem mevcut hem de gelecekte** ortaya çıkabilecek olan maliyetleri ifade etmektedir.
- Coase, geleceğe dönük sözleşmelerden ziyade piyasada yapılan **değişimin maliyetleriyle** ilgilidir. Bu maliyetlerin başında ilgili firmaları keşfetmek gelmektedir. Bir diğer önemli işlem maliyeti, belirsizlik durumunda koordinasyonun sağlanmasıdır.
- Allen işlem maliyetlerini ***mülkiyet haklarını tanımlama ve koruma maliyetleri*** olarak tanımlamaktadır.

4.3. İşlem ve İşlem Maliyeti Kavramı

- İşlem maliyetleri kavramının **değişik şekillerde anlaşılmasının** arkasında, yeni kurumsalcı yaklaşım ile neoklasik modelin birbirinden oldukça farklı paradigmatik yapılara sahip olması vardır.
- Neoklasik modelin aksine, mülkiyet hakları ve işlem maliyetleri üzerine kurulu olan yeni kurumsalcı anlayış, geleneksel kavramları oldukça **farklı şekilde** yorumlamaktadır. Neoklasik iktisat işlem maliyetlerini oldukça **dar ve objektif olarak** ifade edebilir olarak kabul etmektedir. Taşıma maliyetleri ve ilgili vergilerle sınırlandırılan işlem maliyetleri kavramı, üretim fonksiyonu ile de uyumlu hale gelmektedir. Neoklasik iktisat ile kurumsalcı yaklaşımın birbirinden bu kadar farklılaşmasının nedeni, **kurumların iktisadi davranışın açıklanmasındaki yeri** konusundaki fikir ayrılığıdır.

4.4. İşlem ve İşlem Maliyetlerinin İktisadi Çözümlemesi Yeri

- İşlem maliyeti kavramı son otuz yıldır iktisat literatüründe çok sık kullanılmaya başlanan anahtar kavramlardan birisidir.
- Geleneksel maliyet kavramının içinde yer almayan işlem maliyetleri üzerindeki literatür, ***İşlem Maliyeti İktisadı*** (Transaction Cost Economics) adı altında bir alt bilim dalının ortaya çıkmasına neden olmuştur.
- Kurumcu literatürde işlem kavramını iktisadi çözümlemenin temel birimi olarak ileri süren ilk düşünür *Commons*'dur.
- Ancak bu günkü işlem maliyeti iktisadının kullandığı işlem maliyetleri kavramının kökeni Commons'a değil, 1991 yılında iktisatta Nobel ödülünü alan *Ronald Coase*'un 1937 yılında kaleme aldığı *Firmanın Doğası* (*The Nature Of The Firm*) isimli makalesine dayanmaktadır.

4.4. İşlem ve İşlem Maliyetlerinin İktisadi Çözümlemesi Yeri

- Coase bu makalesinde, üretim faktörlerinin serbestçe alınıp satıldığı iyi işleyen bir piyasa organizasyonu olmasına rağmen neden üretici birim olarak firmanın ortaya çıktığını, yani neden üretimin doğrudan piyasada değil de, firma özelinde yapıldığını işlem maliyetleri çerçevesinde ele almaktadır.
- Bu makalede Coase'un ileri sürdüğü temel tez, ***firmanın varoluş nedeni, piyasaya göre işlem maliyetlerini azaltmasıdır.*** Dolayısıyla, ***işlem maliyetlerini azaltan firma başarı şansını kazanmaktadır.***
- Coase'un bu önermesinden yola çıkan *Douglas North* ve *John Wallis*, bunun daha da genişletilerek, ***veri teknoloji altında işlem maliyetini azaltacak kurumların tercih edileceği*** biçimine dönüştürülebileceğini söylemektedir.

4.4. İşlem ve İşlem Maliyetlerinin İktisadi Çözümlemedi Yeri

- Coase daha sonra, 1960 yılında kaleme aldığı *Sosyal Maliyet Sorunu* isimli makalesinde ise, sıfır işlem maliyeti olduğu varsayımı altında dışsallık ve mülkiyet hakları sorununun nasıl çözülebileceğini göstermeye çalışmıştır.
- Williamson'a göre, işlem maliyeti iktisadının ortaya çıkışında Coase'un önemli bir yer sahip olmasının bir diğer nedeni, bu makalesiyle Coase'un, firmayı ekonomide bir **üretim birimi** olmanın yanı sıra, bir **yönetim birimi olarak** da gündeme getirmiş olmasıdır.
- Zira yerleşik iktisat, firmayı daha çok üretim fonksiyonu çerçevesinde ele almış, yönetim işleviyle çok fazla ilgilenmemiştir. Bu bağlamda işlem maliyeti iktisadının ortaya çıkışının, firmanın bu iki işlevi göz önüne alınarak vurgunun ikincisine doğru kayması biçiminde değerlendirilmesi mümkündür.

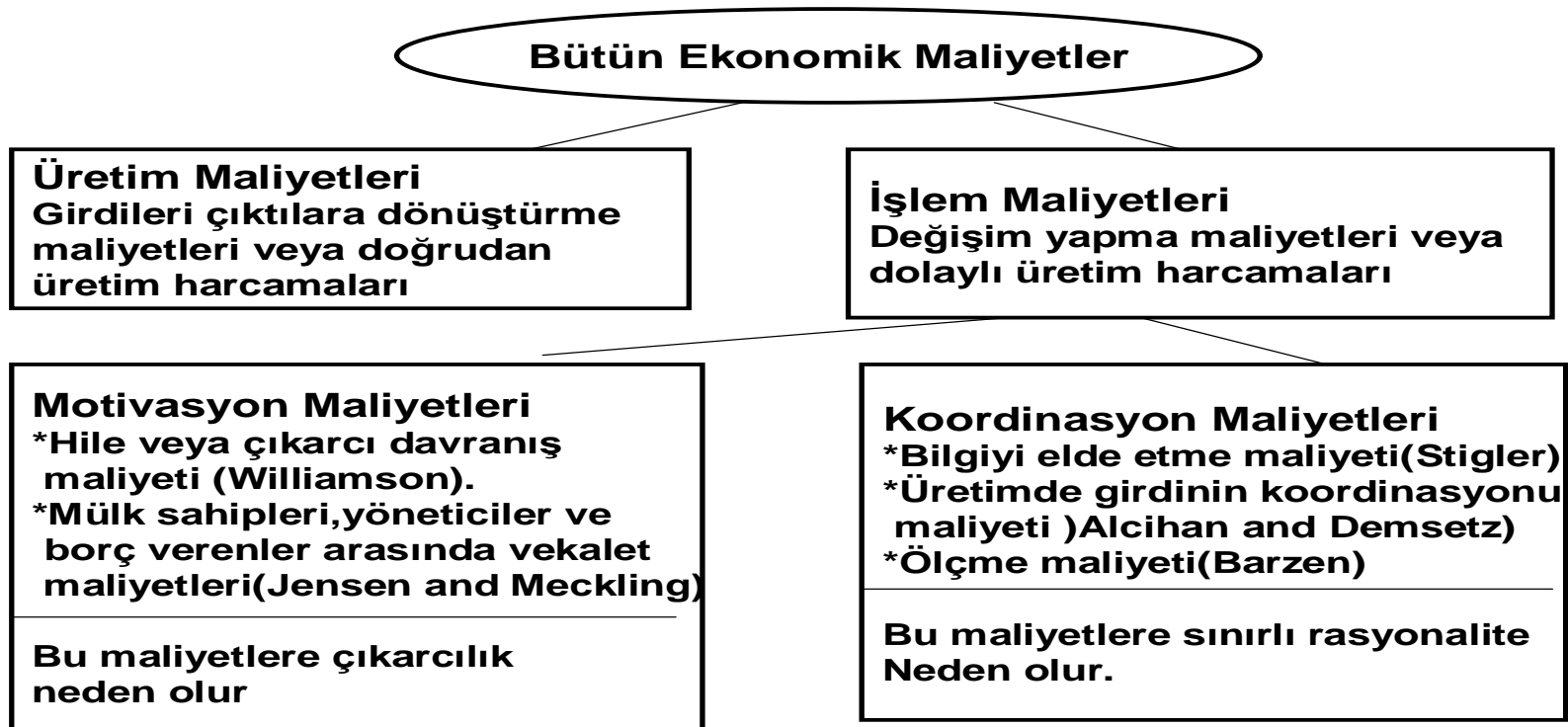
4.5. İşlem Maliyetlerinin Ortaya Çıkışı

- İktisadi mübadelenin gerçekleşmesi için sadece malın fiyatı değil, aynı zamanda onu edinmenin de bir ek maliyeti vardır; işte buna ***işlem maliyeti*** denilmektedir.
- Eggertsson'un ifadesi ile işlem maliyetleri; ***iktisadi değerlerin sahiplenebilme hakkının bireyler arasında değiştirilmesi ve bireylere özgü bu hakların uygulanabilmesi sırasında ortaya çıkan maliyetlere***, denmektedir.
- Bu çerçevede, ***sözleşme yapma, bilgi edinme, ölçme ve danışmanlık*** maliyetleri de işlem maliyeti çerçevesinde ele alınmaktadır.
- Yeni kurumcu iktisatçıların temel önermelerinden birisi, bir tür işlem maliyeti olan ***ölçüm maliyetlerinin*** (measurement cost) sistematik bir biçimde sözleşme yapılarını ve piyasa ve iktisadi kurumların organizasyonunu etkilediğidir. Ölçüm maliyetleri yükseldiğinde, iktisadi güçler ölçüm maliyetlerini düşürecek yeni düzenlemelere doğru ekonomiyi kaydıracaklardır.

4.5. İşlem Maliyetlerinin Ortaya Çıkışı

- İşlem maliyetinin ortaya çıktığı **iktisadi etkinlikler** altı başlık altında toplanmaktadır:
- **1-** Mal ve hizmetlerin fiyat ve miktarları, kullanılan emek girdisi, potansiyel alıcı ve satıcılar ve onların davranışlarına ilişkin bilgiye gerek duyulduğu zaman.
- **2-** Fiyatların endojen bir değişken olduğu durumlarda alıcı ve satıcıların gerçek konumlarını elde edebilmeleri için pazarlık yapmaları gerektiği zaman.
- **3-** Sözleşmelerin yapılması sırasında.
- **4-** Sözleşme kurallarına sadık kalıp kalmadıklarını görmek için sözleşmeye taraf olanların izlenmesinin gerektiği durumlarda.
- **5-** Bir sözleşmenin uygulanması ve tarafların sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmede başarısız oldukları zaman ortaya çıkan zararın tazmin edilmesi gerektiğinde.
- **6-** Üçüncü bir kişinin tecavüzüne karşı mülkiyet haklarının korunması gerektiği zaman.

4.6. Dönüşüm Maliyetleri ve İşlem Maliyetleri Ayırımı

4.6. Dönüşüm Maliyetleri ve İşlem Maliyetleri Ayırımı

- Yukarıdaki tabloda bütün ekonomik maliyetlerin (toplam gayri safi milli hâsıla) **üretim maliyetleri ve işlem maliyetleri** arasındaki dağılımı gösterilmektedir.
- Buna göre toplam ekonomik maliyetler üretim maliyetleri ve işlem maliyetleri şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. İşlem maliyetlerini kendi içinde **güdüleme ve eşgüdümleme maliyetleri** olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.
- Üretim ve işlem maliyetleri tanımı Wallis ve North tarafından bulunmuştur. Ancak onlar üretim maliyeti kavramı yerine **dönüşüm maliyeti** kavramını kullanmayı tercih etmektedirler. İşlem maliyetlerinin de güdüleme ve eşgüdümleme maliyetleri olmak üzere ayrılması ise Milgrom ve Roberts tarafından yapılmıştır.

4.6. Dönüşüm Maliyetleri ve İşlem Maliyetleri Ayırımı

- Dönüşüm maliyetleri ve işlem maliyetleri biçiminde yeni bir kavramsal ayırım ortaya çıkmaktadır. Buna göre iktisadi açıdan değerli kabul edilen mal ve hizmetlerin bazı özellikleri vardır. Aynen fiziksel özellikler gibi, mülkiyet hakkı kapsamındaki özellikler de, kullanıcı için malın değerini etkilemektedir. Mal ve hizmetlerin fiziksel özelliklerinin değişmesi **dönüşüm fonksiyonu**, mülkiyet hakkı özelliklerinin değişimi de **işlem fonksiyonunu** olarak ifade edilmekte ve ekonomi de dönüşüm ve işlem sektörü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.
- Her iki sektörün maliyetleri de birbirinden farklıdır. Fiziksel olarak girdilerin çıktı biçimine dönüştürülebilmesi için gerekli olan toprak, emek, sermaye ve girişim yeteneğinin maliyetine **dönüşüm maliyetleri**; mülkiyet haklarının bir kişiden diğerine aktarılması için gerekli olan toprak, emek, sermaye ve girişim yeteneğinin maliyetlerine ise **işlem maliyetleri** denmektedir.

4.7. İşlem Maliyeti ve Piyasa İlişkisi

- Bilindiği üzere, klasik iktisatta piyasa, sosyal kurumlardan önce ve onlardan bağımsız olarak var olan, bir tür doğal durum olarak kabul edilmektedir. Böyle bir varsayım geçerli kabul edilince, piyasaların niçin ortaya çıktığını sormak anlamsız hale gelecektir. Ancak piyasanın gerek planlı, gerekse kendiliğinden gelişen bir sosyal kurum olduğu ileri sürüldüğü zaman, tüm diğer kurumların olduğu gibi, piyasanın da niçin ortaya çıktığının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.
- 1937 yılındaki meşhur makalesinde *Ronald Coase* firmaların niçin var oldukları sorusunu ileri sürmüştü ve bunu *işlem maliyetlerinin azaltılması* biçiminde açıklamaya çalışmıştır.
- Benzer bir soruyu piyasa bağlamında da ileri sürmek mümkündür. *Piyasa dışı mübadele karşısında piyasa niçin vardır? Başka bir deyişle, niçin, mübadele işlemlerini biçimlendirmek ve koordine etmek için piyasalar ortaya çıkmaktadır?* Bu sorunun en makul cevabı, *işlem maliyetleri ile ilgili* olacaktır. Buna göre ***piyasa, işlem maliyetlerini ekonomikleştirdiği için vardır.***

4.7. İşlem Maliyeti ve Piyasa İlişkisi

- Coase meşhur makalesinde mübadele süreci ile ilgili olarak *değişik maliyetlerden* bahsetmektedir. Bu maliyetleri üç grupta toplamak mümkündür.
- *İlgili fiyatların ne kadar olduğunu öğrenmenin maliyeti.*
- *Karar verme ve müzakere yapmanın maliyeti.*
- *Düzenin sağlanmasının ve sözleşmelerin gereklerinin yerine getirilmesini sağlamanın maliyeti.*
- Piyasaların oluşumu bağlamında, piyasanın piyasa dışı mübadele ile karşılaştırıldığında, **bu maliyetlerin azalmasını sağladığı** görülmektedir. Piyasada ilgili tüm fiyatların ne olduğunu öğrenmenin maliyeti düşmektedir.

4.7. İşlem Maliyeti ve Piyasa İlişkisi

- Coase'un piyasa düzenlemelerinin niçin firmadan daha maliyetli olduğuna ilişkin ileri sürdüğü nedenler, aynı zamanda, niçin piyasa dışı mübadelenin piyasadan daha maliyetli olduğunu da ortaya koymaktadır. Bir sıralama yapmak gerekirse ***en çok işlem maliyeti piyasa dışı mübadelede, sonra piyasada, en az da firmada*** ortaya çıkmaktadır.
- Yukarıda sayılan işlem maliyetlerinin varlığı aslında piyasaların ortaya çıkışını da açıklayıcı bir etkidir. Piyasa, piyasa dışı mübadele ile karşılaştırıldığında **işlem maliyetlerinin azalmasına** neden olmaktadır. Piyasada bir malla ilgili tüm fiyatları öğrenmek daha kolay olmaktadır. Piyasanın aktörler için **gerekli olan bilgiyi daha az maliyetle karşılayabilmesi** piyasanın ortaya çıkışının en önemli etkenlerinden birisidir.

4.8.İşlem ve Bilgi Maliyeti: Rasyonel Cahillik

- “**İşlem maliyetleri nasıl ortaya çıkar?**” sorusuna cevap arandığında yerleşik iktisadın yok saydığı, ancak iktisadi sürecin işleyişinde çok önemli bir maliyet kalemi olan ***bilgi maliyetleri*** karşımıza çıkmaktadır.
- Temel olarak işlem maliyetleri, ***tam bilginin olmaması ve bilgi edinmenin bir maliyetinin olmasından*** kaynaklanmaktadır.
- Tersinden söylemek gerekirse, eğer bütün iktisadi bireyler için tam bilgi söz konusu ise, işlem maliyeti adı altında ek bir maliyet ortaya çıkmaz.

4.8.İşlem ve Bilgi Maliyeti: Rasyonel Cahillik

- Bilgi edinmek ancak belirli bir maliyet ile mümkünse, kişilerin bilgi edinip edinmeme konusunda da tercih haklarının olması gerekmektedir. Burada yeni bir kavram karşımıza çıkmaktadır: ***Rasyonel cahillik***.
- Rasyonel bir birey **bir bilginin maliyetinin o bilginin kendisine sağlayacağı faydayı aşması durumunda onu edinmemeyi tercih edecektir.**
- Bu tercih, yerleşik fayda-maliyet analizi çerçevesinde, oldukça rasyonel bir tercih olacak, kişi maliyeti faydasından fazla olan bilgiyi edinmeyerek **bilgisiz kalmakla rasyonel bir tercihte** bulunmuş olacaktır.

4.9. İşlem Maliyeti ve Devlet İlişkisi

- Tarihsel olarak, bu günkü ekonomilerin gelişimine bakıldığında, devletlerin ölçü standartları koyup, bunları koruması ve mübadele aracı olarak istikrarlı bir parayı piyasaya sürmelerinin ***işlem maliyetlerini düşürdüğü***, tersine hızlı ve öngörülemeyen enflasyonun da ***işlem maliyetlerini arttırdığı*** görülmektedir.
- Eğer herhangi bir devlet, korsan ve talancıların tehdidinde bulunan bir bölgeye belirli hukuk kuralları koyar ve onların etkin, güvenli ve tavizsiz uygulanmasını sağlarsa, orada ticaretin gelişmesi hız kazanır.
- Ancak eğer bazı malların alınıp satılmasını yasaklarsa onların ***işlem maliyetleri yükselmeye başlayacak***, hatta o mallarla ilgili üretim ve mübadelenin tamamen ortadan kalkması bile söz konusu olacaktır.
- Bu çerçevede ekonomilerin işlem maliyetlerini düşürücü yeniliklere hızla ayak uydurdukları gözlenmektedir. Takas ekonomisine göre ***işlem maliyetlerini fevkalade düşüren para ekonomisi***, bu gün tüm dünya ölçeğine yayılmış, evrensel bir olgu haline gelmiştir. Para ekonomisinde, paradan daha çok ***işlem maliyetini düşürücü araçlar*** hızla geliştirilmekte ve yaygınlaşmaktadır.

4.10. İşlem Maliyetleri ve Teknoloji İlişkisi

- İktisadi yönüyle **teknoloji**, aynı miktar ve kalitedeki üretimi daha düşük maliyetle, daha kaliteli, ya da fazla üretimi sağlayan üretim yönetimi bilgisidir.
- Bu bilginin, yani teknolojideki değişikliklerin, üretim miktar ya da kalitesini yükseltmesi ve bunun doğal sonucu olarak üretim sonucu ortaya çıkan gelirin artması **dönüşüm maliyetlerinin hızlı bir biçimde düşmesiyle** sağlanmaktadır.
- **Ancak teknolojik değişimin işlem maliyetleri üzerinde de aynı yönde bir etkide bulunduğunu söylemek pek mümkün değildir.** Daha doğrusu **teknolojik değişimin işlem maliyetleri üzerindeki etkisi biraz müphemdir.**
- Çünkü yeni teknolojiler bir yandan daha yeni ve etkin ölçüm yöntemlerini ekonomiyeye kazandırarak iktisadi organizasyonun yeniden yapılanmasını sağlarken **işlem maliyetlerini düşürücü**; diğer yandan da daha karmaşık meta üretimine neden oldukları için **işlem maliyetini arttırıcı** bir etkide bulunabilirler.

4.11. İşlem Maliyeti ve Ölçek Ekonomileri

- Firma ölçeğinin büyümesinin beraberinde, **üretimin kontrolünün kaybedilmesi, çalışanların işyerine ve yöneticilere yabancılaştırılması** gibi maliyet arttırıcı sonuçlar getirmesi mümkündür.
- Bu durumu yeni kurumcu iktisatçılar dönüşüm maliyetlerinin azalmasına karşın ***işlem maliyetlerinin artması*** ile açıklanmaktadır.
- Bu yüzden ekonominin büyümesi sadece dönüşüm sektörünün değil aynı zamanda ***işlem sektörünün de büyümesiyle*** sonuçlanmaktadır.
- John Wallis ve Douglas North 1986 yılında yaptıkları bir araştırmada, 1870 ile 1970 yılları arasında Amerikan Ekonomisinde yüz yıl içinde ***işlem sektörünün*** GSMH'nin %26.1 den %54.7'ye çıktığını hesaplamışlardır.

4.11. İşlem Maliyeti ve Ölçek Ekonomileri

- Burada ilginç bir sorun ortaya çıkmaktadır. ***Firmanın karları teknolojik gelişmenin sağladığı verimlilik artışı oranından daha küçük bir oranda artmaktadır.***
- Çünkü firmalar, Wallis ve North'a göre, sürekli artan ve karmaşık hale gelen üretimlerini yönetmek için ***gittikçe artan işlem maliyetlerine katlanmak*** zorunda kalmış ve bu maliyetler firmaların teknolojik değişim ve ölçek ekonomilerinin sağladığı verimlilik artışının tümüyle kazanca dönüşmesini tedrici bir biçimde önlemiştir.
- Amerikan ekonomisi için yüzyıllık bir sürede işlem maliyetlerini ölçmeye çalışan Wallis ve North, işlem maliyetleri kavramının görgül olarak uygulanabilir bir tanımını yapmakta oldukça zorlanmışlardır.
- Ana mesaj, modern ekonomilerde işlem maliyetlerinin ***üretim maliyetlerine eşit, hatta onlardan daha fazla hale gelmeye başladığıdır.*** Bu aslında erken ekonomik teorinin sadece üretim maliyetlerine odaklanmaları ve işlem maliyetlerini yok sayan yaklaşımlarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

4.12. İşlem Maliyeti ve Kurumlar

- Oliver E. Williamson ve Douglas C. North gibi yeni kurumcular, iktisadi rasyonalite konusundaki neoklasik varsayımların bazılarını değiştirmiş ve iktisadi kurumların varlık nedenlerinin anlaşılabilmesi için ***işlem maliyeti minimizasyonunun*** önemine dikkat çekmektedirler.
- **Williamson**, işlem maliyeti minimizasyonunun antitröst içerimleri üzerinde dururken, **North** işlem maliyetlerinin devletin tarihsel rolü üzerindeki içerimleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.
- Douglas North'un, Robert Paul Thomas ile birlikte 1973 yılında yazdığı "Batı Dünyasının Yükselişi" adlı eseri, neoklasik çerçeveye kurumların içsel bir değişken biçiminde dâhil edilmesi girişimi olarak değerlendirilmektedir.
- Buradaki örtük varsayım şudur: *Kurumlar bireylerin optimize edici davranışlarından türemektedirler ve bireylerin karşılaştıkları görece fiyat değişikliklerine karşılık verirler.*

4.13. İşlem ve Vekalet Maliyeti

- Bilindiği üzere iktisadi hayatın işleyişinde insanların tüm işlemlerini kendileri yürütmesi mümkün değildir. İktisadi işlemlerin yürütülmesine birilerine yetki verilmesi, **asıl ve vekil ilişkisini** ortaya çıkarmaktadır. Yeni kurumcuların üzerinde durdukları noktalardan biri de bu **vekâlet ilişkisinin iktisadi analizidir**.
- Her vekâlet ilişkisinde bir **vekâlet maliyeti (agency cost)** ortaya çıkar. Vekalet ilişkisinin gerçekleşmesi, **asılın**, bazı haklarını formel yahut informel bir sözleşmeyle **vekile** devretmesi durumunda meydana gelen bir ilişkidir.
- Vekâlet ilişkisinin ortaya çıkması için vekilin asıla göre asılın, yetenek, tercih ve faaliyetleri konusunda daha fazla bilgi ve beceriye yahut daha ucuz zamana sahip olması gerekir.
- Bilgi asıl ile vekil arasında **asimetrik bir biçimde** dağılmıştır. Asıl ile vekil arasındaki ilişkide vekil, bilgi ve beceri sahibi olmanın avantajlarını kullanır. İşlem maliyetlerinin yürütülmesine, özellikle adli süreçlerde, bu vekâlet maliyeti, işlem maliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

4.14.İşlem ve Rasyonellik

- Kurumcu iktisatçılar yerleşik iktisadın rasyonellik varsayımını normatif içerimleri nedeniyle eleştirmektedirler.
- Oliver Williamson rasyonelliğin **üç düzeyde** ele alınabileceğini söylemektedir.
- Buna göre, en güçlü rasyonellik **neoklasiklerin tam bilgi sahibi bireylerin rasyonelliğidir.**
- İkinci düzey, bireylerin niyet itibariyle rasyonel olduklarını ancak sınırlı durumlarda böyle davranabildiklerini ifade eden **yarı güçlü rasyonelliktir.**
- Rasyonelliğin üçüncü biçimi, Williamson'a göre, modern evrimci yaklaşımların kullandığı **organik rasyonelliktir.**
- Birey açısından Williamson **sınırlı rasyonelliği** (bounded rationality) kabul etmekte, işlem maliyetleri iktisadının üzerine kurulduğu bilişsel varsayımın bu sınırlı rasyonellik anlayışı olduğunu söylemektedir

4.15. Fiyatlar ve Kurumsal Değişme

- Bu konuda değinilmesi gereken bir diğer konuda Douglas North'un **değişim teorisidir**. Ancak bu teori fazla ilgi toplamıştır. Çünkü North, zaman içinde **kurumlarda meydana gelen değişimlerin** ortaya çıkmasında nedensel rol üstlenen faktörlerin açıklanmasında anahtar işlevi, görece **fiyatlardaki değişmeler ve bunlara gösterilen girişimsel tepkilere** yüklemektedir.
- Kısaca ifade etmek gerekirse North, görece **fiyat değişikliklerinin kurumsal değişimin temel nedeni** olduğunu söylemektedir.
- Görece fiyat değişiklikleri, girişimcilerin bu değişikliklerden daha fazla kazanç sağlamaları için **mübadele sözleşmelerinin değişmesine** neden olur. Değişen mübadele sözleşmeleri **formel kuralların ve informel normların değişmesini** gerektirir.
- Bu da **toplumdaki kurumların değişmesi** anlamına gelmektedir.

5.1.Mülkiyet ve İktisat İlişkisi

- Yerleşik iktisadın geleneksel üretim ve mübadele teorisine, özellikle savaş sonrası dönemde bir dizi eleştiri yöneltmiştir. Bu eleştiriler arasında, **kurumcu bir bakış getirilmesi** ve **mülkiyet haklarının iktisadi analiz kapsamına alınmasını** öngören çalışmalar önemli bir literatür oluşturmuştur.
- Bu gün **mülkiyet hakları iktisadı** (Property Rights Economics) olarak bilinen yeni kurumcu iktisat ekolü, eski kurumculuktan oldukça farklı bir bakış açısı ve teorik donanımla aynı konuları yeniden ele almaktadır.
- Mülkiyet haklarının iktisadi açıdan ne anlama geldiğini anlamak için bu hakların **niteliklerine ve farklılıklarına** da bakmak gerekir. **Birincisi**, bir iktisadi değeri (asset), kullanıcının onu fiziksel olarak dönüştürme ve hatta yok etme dâhil bitin meşru kullanma biçimlerini tanımlayan kullanma hakkı; **İkincisi**, bir iktisadi değer üzerinden gelir elde etme ve diğer insanlarla sözleşme yapma hakkı ve **Üçüncüsü** de, bir iktisadi değer üzerindeki sahiplenme haklarını sürekli bir başkasına aktarma hakkı olmak üzere üç değişik mülkiyet hakları kategorisi vardır. Bu haklardan her birinin iktisadi mekanizma üzerindeki etkileri, diğerlerinden farklı olmaktadır.

5.1.Mülkiyet ve İktisat İlişkisi

- Mülkiyet hakları bireylerin sosyal hayatta yapabileceklerini, sorumluluklarını ve özgürlüklerinin sınırlarını tanımlar. Bir anlamda **oyunun kuralları** olarak da tanımlanabilirler. Mülkiyet haklarının iyi tanımlandığı ekonomilerde bireyler arasındaki anlaşmazlıklar azalacaktır.
- Mülkiyet haklarını genel olarak **ekonomik mülkiyet hakları** ve **yasal mülkiyet hakları** olarak ikiye ayrılabilir.
- **Ekonomik mülkiyet hakları**, bireylerin ulaşmaya çalıştığı nihai haklar kümesini işaret etmektedir.
- **Yasal mülkiyet hakları** ise bireylerin ulaşmaya çalıştığı nihai haklar kümesine erişmek için kullanılan bir araç hükmündedir.

5.2. Mülkiyetin İktisadi Yönü

- Mallar insanlara birçok değişik açıdan faydalı olurlar. Örneğin bir boş alan park için de kullanılabilir, konut için de, fabrika için de. Hangi tercihin yapılacağına **mülkiyet durumu** göz önüne alınmadan karar verilemez.
- Bu yüzden iktisat biliminin en temel sorunlarından olan üretim faktörlerinin, yani kaynakların, nasıl ve kimin için kullanılacağına karar verilmesi gündeme geldiğinde, bir temel belirleyici unsur olarak **mülkiyetin de inceleme kapsamına girmesi** gerekmektedir.
- **Hangi kaynağın nasıl, ne zaman ve ne için kullanılacağına nasıl ve kim karar verecektir?** İşte, bu soru karşımıza **mülkiyet hakları sorununu** getirmektedir.
- Kısaca mülkiyet hakları, “**bireylerin kaynakları kullanma hakları**” anlamına gelmektedir.

5.2. Mülkiyetin İktisadi Yönü

- Mülkiyet hakları sistemi, bir toplumda yaşayan belirli bireylere, belirli bir malı yasak olmayan kullanım biçimlerinden birini seçerek kullanma otoritesi veren bir **tayinleme/belirleme (assigning) yöntemidir**.
- Mülkiyet hakları sisteminin sağladığı bu yetki, alternatif kullanım imkânları olan kıt kaynakların insanlar tarafından nasıl kullanılacağına karar verilmesinde etkin olan en temel faktörlerden biridir. Bu yüzden yerleşik iktisadın veri kabul ettiği mülkiyet hakları sisteminin incelenmesi, iktisadi süreçlerin anlaşılması bakımından çok büyük önem taşımaktadır.
- Bu çerçevede, Johan Thorstensson yaptığı bir ampirik araştırmada, **mülkiyet hakları yapısı ile iktisadi kalkınma arasında** korelatif ilişkiler olduğunu tespit etmiştir.
- Mülkiyet hakları teorisine göre, **mülkiyet hakları ile servet arasında doğrusal bir ilişki** bulunmaktadır. Mülkiyet haklarının olmadığı bir düzende ticaret olmayacaktır. Mülkiyet hakları bireyler arasındaki çatışmayı azaltarak rekabetin gelişmesine de yardımcı olmaktadır. Rekabet ekonomik gelişmenin altyapısını oluşturmaktadır.

5.3. Mülkiyet Hakları ve Devlet

- Mülkiyet haklarının kullanılması kıt kaynakların kullanımında başkalarını, yani mülkiyet hakkından yoksun olanları dışlamayı gerektirmektedir. Ancak, başkalarının dışlanmasını gerektiren mülkiyet sistemi, otomatik olarak ve maliyetsiz bir biçimde işlememektedir. Yani, **başkalarını dışlamanın da bir maliyeti vardır.**
- Bu çerçevede, mülkiyet haklarının tanımlanması ve korunması konusunda temel yükümlülük kamu otoritesi, yani **devlete** aittir.
- Sonuçta devletin, mülkiyet hakları üzerinde hiçbir kısıtlamasının olmadığı bir dünyada, mülkiyet haklarının piyasa değerini koruması pek mümkün gözükmemektedir.
- Dolayısıyla mülkiyet haklarının biçimlenmesinde, onların uygulanması için gerekli **yaptırım gücünün olup olmaması** önemli rol oynamaktadır.
- Bu nedenle, mülkiyet haklarının uygulanmasında tekel gücüne sahip olan devletin yaptırım gücünün büyüklüğü, mülkiyet haklarının işlerlik kazanması bakımından büyük önem taşımaktadır

5.4. Mülkiyet Haklarının Sınırlandırılması

- Devletin inhisari haklar (exclusive rights) üzerinde bazı sınırlamalar getirmesine **mülkiyet haklarının kısıtlanması** (attenuation of property rights) denmektedir.
- Bireysel kullanma, ondan gelir sağlama ve mübadelede bulunma hakkı engellenmediği sürece, mülkiyet haklarının kısıtsız olduğu kabul edilmektedir. Ancak hiçbir birey bunları yaparken başkalarının kaynaklarına fiziksel hasar verme hakkına sahip değildir.
- Doğal olarak bir kişinin mülkiyet hakkının var olması, ancak o hakkın, **başkaları tarafından çiğnenmesinin sınırlanması** yahut yasaklanmasıyla mümkündür. Bu, hiçbir kısıtlamanın olmadığı bir dünyada, özel mülkiyet hakkının da mantıksal olarak olamayacağı anlamına gelmektedir.

5.5.Mülkiyet Hakları, Bilgi ve Dışsallık

- Mülkiyet haklarının belirlenmesi yeni üretim biçimlerine ve yeni üretim biçimleri yoluyla da yeni gelir kaynaklarının oluşturulmasına neden olacaktır.
- Her şeyden önce mülkiyet hakları, bir değişim sonucu ortaya çıkan faydalı veya zararlı sonuçların nasıl içselleştirileceğine karar verilmesini sağlar.
- Bilgide bir değişim, üretim fonksiyonunda, piyasa değerlerinde ve isteklerde bir değişime neden olur. Yeni teknikler, aynı şeyi yapmanın değişik yolları, yeni şeyler toplumun daha önceden tanımadığı faydalı veya zararlı sonuçlar meydana getirir

5.5.Mülkiyet Hakları, Bilgi ve Dışsallık

- Harold Demsetz, mülkiyet hakları literatürüne önemli katkılar yapmış düşünürlerin başında gelmektedir. Demsetz 1967 yılında yazdığı “**Bir Mülkiyet Hakları Teorisine Doğru**” (Towards of Theory of Property Rights) isimli makalesinde bu konu ile ilgili temel tezini şöyle açıklamaktadır:
- Yeni mülkiyet haklarının ortaya çıkışı, ancak yeni fayda-maliyet imkânlarının düzenlenmesine ilişkin kişiler arası etkileşim isteklerine karşı tepki biçiminde olur.
- Peki, mülkiyet haklarının yaptırım gücü kazanmasının iktisadi mantığı nedir? Bu soruyu ilginç ve farklı bir biçimde cevaplamaktadır. Ona göre temel olarak mülkiyet hakları, içselleştirmenin kazançları maliyetinden daha büyük olduğu zaman dışsallıkların içselleştirilmesini sağlar.
- Demsetz, mülkiyet haklarını **dışsallıklar** ekseninde ele almaktadır. Mülkiyet haklarının birisine veya başkalarına zarar veya fayda verme hakkını ifade ettiğini vurgulamaktadır.

5.6.İşlem Maliyetlerinin Mülkiyet Hakları İle İlişkilendirilmesi

- Aslında işlem maliyetleri kavramı, Cosase'nin 1960 yılında yayınlanan *Sosyal Maliyet Sorunu (The Problem of Social Cost)* isimli makalesinden sonra **mülkiyet hakları ile ilişkilendirilince** ön plana çıkmaya başlamıştır.
- Örgüt iktisadında işlem maliyetlerinin ön plana çıkması, **mülkiyet haklarını analizin temel bir parçası** haline getirmiştir.
- Bu **iki kavramı bir araya getiren** de yine Coase'dir.
- Coase kendi adıyla bilinen teoreminde, işlem maliyetlerinin sıfır olduğu bir durumda, kaynak dağılımının mülkiyet haklarının kimde olduğundan bağımsız bir şekilde etkin olacağını söylemektedir.

5.6.İşlem Maliyetlerinin Mülkiyet Hakları İle İlişkilendirilmesi

- Böyle bir durumda örgüt ile piyasa arasında etkinlik açısından herhangi bir fark bulunmamaktadır. İşlem maliyetlerinin olmadığı bir durumda, firma ile piyasa arasında bir tercih yapmanın ekonomik olarak bir anlamı kalmıyorsa, işlem maliyetlerinin olmadığı bir durumda, mülkiyet haklarının kime ait olduğunun da bir önemi yoktur.
- Piyasa ya da firma sistemi, işlemin maliyetsiz olduğu bir durumda etkin şekilde işleyecek ve kaynaklar etkin şekilde dağıtılacaktır.
- Ancak gerçek hayatta **işlem maliyetleri daima pozitiftir.** Mülkiyet haklarının nasıl dağıtılacağı, örgüt ve piyasa arasındaki tercih ve örgütlerin ne kadar etkin olabileceği, işlem maliyetlerinin büyüklüğüne göre belirlenmektedir.
- Örgüt iktisadı içinde, mülkiyet hakları kavramı böylece, yasal tanımından uzaklaşmakta ve daha ziyade **ekonomik bir anlam** üstlenmeye başlamaktadır.

5.7. Mülkiyet Hakları İktisadının Özellikleri

- Mülkiyet hakları iktisadi literatürü, geleneksel iktisadi modellerden daha genel uygulama bulabilmeleri için **analitik çerçevelerde bazı değişikliklerin yapılmasını** öngörmektedir.
- **1-** İlk olarak üretken örgütler içerisindeki birey karar vericilerin rolüne ilişkin tamamen yeni yorumlar getirmektedir. Buna göre, bireyler kendi çıkarlarını yerleşik örgütsel yapıların kısıtları çerçevesinde maksimize etmeye çalışırlar.
- Birey açısından bakıldığında, iktisadi açıdan değerli kabul edilen kaynaklar üzerinde denetim imkânı, **birisi dışsal diğeri de içsel değişken olmak üzere iki tür değişken grubu** tarafından belirlenir.
- **Dışsal değişkenler**, toplumun kurumları tarafından belirlenen mülkiyet hakları, **içsel değişkenler** ise bu mülkiyet hakları çerçevesinde bireylerin fayda maliyet hesabı yapma yeteneklerini etkileyen unsurlardan oluşmaktadır. İktisadi çözümleme, bu iki değişken grubunu ele almalı ve incelemelidir.

5.7.Mülkiyet Hakları İktisadının Özellikleri

- **2-** İkinci olarak, birden fazla mülkiyet hakları kalıbı olabilir ve kar maksimizasyonu, sadece bunlardan herhangi biri ile garantilenemez. Bu nedenle ancak, olası değişik mülkiyet haklarının ödül-ceza sistemi üzerindeki etkileri göz önüne alınarak kurumsal düzenleme ile iktisadi davranış arasındaki karşılıklı ilişkilerin ayrıntılı bir incelemesi mümkün olabilir.
- **3-** Üçüncü olarak, pratikte anlamlı bütün durumlarda işlem maliyetleri birden büyüktür. Bu yüzden, işlem maliyetinin sıfır olduğu varsayımına dayalı olarak yapılan analizlerin pek fazla pratik değeri olmamaktadır.
- Sonuçta mülkiyet hakları okulu, mülkiyet haklarının kaynak tahsisini dolayısıyla üretim kompozisyonunu, gelirin dağılımını vb. etkilediğini; bunu da iktisadi kaynakların belirli biçimlerde kullanılmasını sağladığını göstermeye çalışmaktadır.

6.Firmadan Örgüte: Örgüt İktisadında Modern Yaklaşımlar

- Firma teorisindeki önemli gelişmeler 1970'li yıllarda biraz da **işlem maliyetleri ve mülkiyet hakları** literatüründeki gelişmelerin etkisiyle başlamıştır. Bunların arasında Alchian ve Demsetz, Jensen ve Meckling, Ross ve Williamson'u sayabiliriz.
- Örgütlerin bir örneği olarak firmayı gören modern teoriyi neoklasik varsayımlardan ne kadar uzaklaştığı ile değerlendirmek mümkündür. Neoklasik firma teorisinin iki temel varsayımı, **belirsizliğin olmaması ve izleme-ölçme maliyetlerinin sıfır olmasıdır**. Bu varsayımlar altında, sözleşmeler tam olarak yapılabilen, tüm alternatif durumları içerebilecekleri kabul edilmekte ve vekillerin asillerin karını maksimize etmeyi kendileri için de amaç olarak kabul ettikleri varsayılmaktadır.
- Modern firma teorileri bu iki varsayıma getirilen **eleştirilerle** başlamaktadır. Böylece, **farklı işlem maliyetleri üzerinde yoğunlaşan iki farklı yaklaşım** ortaya çıkmıştır.

6.1. Williamson ve İşlem Maliyetleri Ekonomisi

- Coase'nin izlerini takip eden Williamson **sınırlı rasyonellik, fırsatçılık ve varlıkların spesifikliği** üzerine bir örgüt yaklaşımı geliştirmiştir.
- Williamson'ın 1985 yılında kaleme aldığı "The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting" adlı eserde bu yaklaşımlar açıklanmaktadır. Williamson'un daha önceki çalışmalarında sınırlı rasyonellik (bounded rationality) ve fırsatçılık (opportunism) merkezi değişkenlerdir. Diğer iki değişkenler olan küçük sayılar (small numbers) ve belirsizlik (uncertainty) hala önemlidir, fakat mal spesifikliği (asset specificity) ile yer değiştirmişlerdir. Bu ana bir ilerlemedir. Çözülmeyen bir sorun olarak duran yatay bütünleşmenin (vertical integration) önemi keşfedilmektedir. İşlem maliyetleri perspektifine dayanan ilginç hipotezler geliştirilmiştir.
- Ekonomik değişimin getirdiği belirsizlikten daha fazla **sözleşmelerle** ilgilenen Williamson, bireylerin verdikleri kararların zorunlu olarak bütün gerekli enformasyonu içermeyeceğini ifade etmektedir.

6.1. Williamson ve İşlem Maliyetleri Ekonomisi

- **Sınırlı rasyonellik**, enformasyonun yetersiz ve kompleks olmasının bir sonucudur. İşlem maliyetleri ekonomisinin bilişsel altyapısını oluşturan sınırlı rasyonellik, sözleşmelerin olabilecek bütün alternatif durumları içerecek şekilde yapılmasının imkânsızlığını ifade etmektedir. Bir anlamda, insanın gerçek hayattaki tüm problemleri görebilmek ve çözebilmek için yeterli kapasitesi yoktur.
- **Fırsatçılık**, bireylerin yaptıkları sözleşmelere kendi çıkarlarıyla uyumlu olduğu sürece uyacaklarına işaret etmektedir. Fırsatçılığın olmadığı durumlarda, sınırlı rasyonellik tek başına bir problem yaratmayacaktır. Zira sözleşmelerde eksik bırakılan durumlar var olsa bile, taraflar bu durumlardan istifade etmeye çalışmayacaklardır. Sözleşmelere, bu tür fırsatçılıkların önüne geçecek tedbirler koymak yaygın şekilde kabul edilmektedir.
- **Varlıkların spesifikliği**, beşeri veya fiziki varlıkların ne derece spesifik ticaret ilişkilerine bağımlı hale getirilebileceğine atıfta bulunmaktadır. Varlıkların yüksek düzeyde spesifik olması, bilateral tekelin varlığına işaret etmektedir. Varlıkların spesifik olmadığı bir ekonomide, tarafların uzun dönemli iktisadi ilişkilere girmesine gerek kalmayacaktır. Piyasa sistemi tek başına yeterli olacaktır.

6.1. Williamson ve İşlem Maliyetleri

Ekonomisi

- Sözleşmelerin imzalanması ile tarafların güdülerinin değişiyor olması nedeniyle taraflardan bir kısmının rant-benzeri gelirler elde etmeye çalışmasına yol açabilmektedir.
- Ortak hareket ediyor olmak her iki tarafa da bir takım kazançlar sağlamaktadır. Sözleşmeye konu olan varlıkların alternatif kullanım değerlerinin farklı olması, bu tür rantları ortaya çıkarabilmektedir. İşlem maliyeti düşük olduğu için, sözleşmeyi bozmayı karlı gören taraf, karşı taraftan ilave bir rant elde etmeye çalışabilecektir. Bu durum sözleşme sonrası fırsatçılık olarak da isimlendirilebilmektedir. Bu tür fırsatçılığın varlığı tarafları piyasa yoluyla sözleşme yapmakta daha isteksiz hale getirebilmektedir.
- Bu sorunu çözenin bir yolu, mümkün olduğunca **spesifik olmayan varlıkları kullanmaktır**. Etkinliği azaltacağı için bu yol çoğu zaman tercih edilmemektedir.
- Diğer bir yöntem ise **dikey entegrasyondur**. Taraflar varlıklara ortak olarak sahip olabilirler. Sadece fiziki varlıklar değil, beşeri varlıklar için de spesifiklikten bahsedilmektedir.

6.2. Asil-Vekil Modelleri

- Asil-vekil modellerini Berle ve Means'ın **şirketlerde ortaklar ve yöneticilerin çıkarlarının çatıştığına yönelik gözlemlerine** dayandırmak mümkündür. En azından modern örgüt teorisi, Berle ve Means'ı başlangıç olarak kabul etmektedir.
- Bununla birlikte, asil-vekil ilişkilerini incelemeye yönelik formel modellerin Ross ile başladığı söylenmektedir.
- Formel asil-vekil modellerini, **teşvik mekanizmaları** üzerine kurulu **optimal sözleşmeleri** oluşturmaya yönelik normatif bir çaba olarak görebiliriz.
- Optimal sözleşme biçimleri yerine, gerçekte varolan sözleşmeleri açıklamaya çalışan bu yaklaşım zaman zaman **pozitif temsilci teorisi (positive agency theory)** olarak da isimlendirilmektedir.

6.2. Asil-Vekil Modelleri

- Asil-vekil ilişkileri, bir veya bir den fazla kişinin (asil) diğer bir bireyi ya da bireyleri (vekil) kendi adına bazı işleri yapması ve kararları vermesi için yetkilendirmesi ile ortaya çıkar.
- **Örgüt iktisadı açısından temel sorun**, asil ve vekilin güdülerinin ve çıkarlarının birbirinden farklı olmasıdır. Asil-vekil modelleri asilin kendi adına iş yapması için istihdam ettiği vekilin davranışlarını tam olarak izleyemiyor olması üzerine kuruludur. Tam izleyememe, **izleme maliyetinin** pozitif olması anlamına gelmektedir.

6.2.Asil-Vekil Modelleri

- Bu modellerin temel varsayımı, asil ile vekil arasında **enformasyon asimetrisinin** varlığıdır. Vekil, yaptığı işlere dair asil'in ulaşamayacağı enformasyona ve bilgiye sahip olmaktadır. Asimetrik bilgi, vekilin yaptığı işte kendi çıkarlarını, asilin çıkarları aleyhine maksimize edebilmesine imkân sağlamaktadır.
- Jensen ve Meckling, elemanların direktiflerini yerine getirmelerini garantilemek için temsil edilenlerin ödemek zorunda olduğu **temsil maliyeti kavramını** ortaya attı. Bu maliyet, temsilci davranışlarının takibini, senetle eleman bağlama maliyetlerini ve temsilcilerin şirket çıkarlarına aykırı davranmaları halinde ortaya çıkan gizli kayıpları içeriyordu.
- Bu ve benzeri durumlar, sözleşmelerde hangi tarafın sabit bir getiri elde edeceği ve hangi tarafın gelirdeki değişmeden etkileneceğinin tanımlanmasıyla aşılmaya çalışılmaktadır.

6.2.Asil-Vekil Modelleri

- Bununla birlikte, sözleşmelerin hazırlama ve uygulama maliyetleri dikkate alındığında, **asilin kendi faydasını maksimize edecek şekilde vekil çalıştırması**, işlem maliyetlerinin pozitif olduğu her anlamlı durumda, imkânsızdır.
- Bir anlamda, sözleşmeyle vekilin asilin karını maksimize edeceği “*yasal*” olarak tanımlansa bile, işlem maliyetleri vekillere yasal olarak sahip olmadıkları hakları “*ekonomik*” olarak kullanabilme imkânı verir.
- Ancak, asimetrik bilgiyi rant-benzeri gelirler elde etmek için kullanmanın sınırları vardır. Vekillerin asilin çıkarlarını koruması, asilin davranışlarından ziyade, **alternatif piyasaların varlığına** bağlıdır. Vekilin rahatlıkla değiştirilebildiği durumlarda vekil asilin çıkarlarını daha fazla düşünecektir.
- Bunun yaygın bir örneği, vatandaşlar (asil) adına çalışan bürokrat ve siyasetçilerin (vekil) değiştirilebilmelerinin zorluğunun, vekillerin asillerin çıkarları yerine kendi çıkarlarını gütmelerini kolaylaştırmasıdır. Zira asillerin, vekillerin her davranışını izlemesi ve kontrol etmesi oldukça maliyetlidir. Ve istediği zaman vekili işten çıkarma şansı da yoktur.

6.2.Asil-Vekil Modelleri

- Bu anlayış, firma ve piyasa arasında niteliksel bir farklılık olmadığını ileri sürmektedir. Firma, bir anlamda, işlem maliyetlerini azaltmak amacıyla ürün piyasalarının yerini faktör piyasalarının alması olarak görülmektedir. Firma sadece **sözleşmelerin bir arada toplandığı yasal bir kurgudur**.
- Alcihan ve Demsetz, firmanın varlık sebebini, çalışanların üretime yaptığı marjinal katkıyı tam olarak ölçmenin maliyetli olmasına bağlamaktadır. Pek çok durumda, izleme ve kontrolü tam olarak sağlamak imkânsızdır. Firma bu maliyetleri azaltmaktadır.
- Çalışanların izlenmesinin maliyetli olması, bu maliyet nispetinde **kaytarmayı (shirking)** rasyonel hale getirmektedir. Tarafların kaytarma eğiliminde olması, etkinliğin de kaytarmanın olmadığı bir duruma göre daha düşük bir düzeyde gerçekleşmesine yol açmaktadır. Çözülmesi gereken problem, izleme ve kontrolün nasıl sağlanacağıdır.
- Bu model çerçevesinde, girdi sahipleri bazı haklarını devrederek işverenin vekili olurlar. Bu asil-vekil ilişkisi, ahlaki bozulma sorununun tamamen ortadan kaldırılmasının imkânsız olmasından kaynaklanır.

6.2.Asil-Vekil Modelleri

- Asil-vekil kuramı, özel şirketlerde bir kez uygulanınca, kamu sektöründeki davranışları açıklayıcı bir çerçeve bulmak nispeten daha kolaydı. Özel sektörde temsil edilenler hissedarlardır; şirketin yönetim kurulu bunların temsilcileridir ve üst düzey yöneticiler, yönetim kurumunun temsilcileri olarak hizmet ederler. Kamu sektöründe, temsil edilenler, genel olarak “halk”tır.
- Demokrasilerde ilk düzey temsilciler, seçilmiş vekillerdir; onların yasalaştırdığı politikaları yürütmek üzere atanmış yürütme kanadı temsilcilerine karşı yasa koyucular patron gibi davranır. Siyasal yozlaşma, tek tek temsilciler (yönetici memurlar), kendi özel maddi çıkarlarını, temsil ettikleri kişilerin çıkarları üstünde tuttuklarında ortaya çıkar. Fakat temsilciler, başka sebeplerle de umulanın tersine hareket edebilirler; örneğin kendi bürolarını ve iş güvencelerini korumaya yönelik ya da çalıştıkları insanlarınkiyle uyuşmayan ideolojik dürtülerle davranabilirler.

6.3.Kamu Tercihii Kuramı

- Kamu tercihi okulu, refah devleti döneminde genişleyen bütçe yani artan kamu harcamalarının sermayenin karlılığı üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmaya dolayısıyla da bütçe sürecini dönüştürmeye ve bürokrasiyi yeniden yapılandırmaya dönük bir kuramdır.
- Bu okulun söz konusu amaçları, yöntemsel bireycilik ve ekonomik insan varsayımlarına dayandırılır. Yöntemsel bireyciliğe göre, tüm toplumsal varlıklar, temel olarak, bireysel aktörlerden oluşur. Bu aktörler, ekonomik insan varsayımı kapsamında, kendi bireysel çıkarlarını ençoklaştırmaya çalışırlar. Bürokratlar da, bir birey olduğundan, kendi faydalarını ençoklaştırmak için bütçeyi büyütmüşlerdir. Bürokratların fayda ençoklaştırmaları, kamu yararının olmadığı sonucunu da doğurmaktadır.

6.3.Kamu Tercihleri Kuramı

- Kamu tercihleri kuramı; kamu sektörü kuruluşlarında çalışan temsilcilerin, temsil ettikleriyle çok farklı gündemlere sahip oldukları varsayımından yola çıkar. Aslında kamu tercihleri kuramı, asıl-vekil çerçevesini öncelikli ve açık bir şekilde kullanmasa da bu doğrudur. Tullock, Buchanan ve Tollison tarafından ayrıntılandırıldığı üzere; kamu hizmetlileri öz çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaları bakımından diğer ekonomik temsilcilerden farklı değildir.
- “Kamu hizmeti” retoriği, yönetici memurların nasılsa geniş kamu çıkarlar doğrultusunda hareket edeceklerini ima etmesine rağmen, aslında bunların davranışları ampirik olarak sınırlı öz çıkar dürtüleriyle daha iyi izah edilebilir.
- Kamu görevlilerin davranışları rüşvetle, seçim kampanyası bağışları, aile üyelerine para yedirmek ya da istihdam sözü vermek yoluyla yönlendirilebilir. Pek çok özel sektör faaliyeti böylelikle, refah üreten girişimcilikten rant avcılığına çevrilir. Kamu tercihleri perspektifi, yönetici memurların dürtülerini normlar vasıtasıyla şekillendiren tarifeler konusunda son noktada kötümserdir.

6.4.Eksik Sözleşme Teorileri

- Firmaların işçileri ve piyasadaki diğer firmalarla yaptığı sözleşmelerin, **olabilecek bütün alternatifleri içermesi** birkaç nedenden ötürü olanaksızdır. İlk bakışta, geleceğin ve mevcut durumdaki tüm alternatiflerin bilinemezliği temel bir unsurdur. Tam bir sözleşme yapmanın ve uygulamanın işlem maliyetlerinin yüksekliği bilinebilecek olan alternatiflerin de sadece küçük bir kısmının sözleşmede yer almasını rasyonel kılmaktadır.
- Firmayı, işçilerle işveren arasında yapılan sözleşmeleri esas olarak tanımlama fikri daha önce de ifade edildiği gibi Coase'nin 1937 yılında yazdığı makalesine dayanmaktadır.
- Coase hizmet sözleşmelerinin işlem maliyetlerini azalttığı için tercih edildiğini savunmaktadır. Hizmet sözleşmeleri maliyetleri ile birlikte gelmektedir. Artan işçi sayısı da bu işçilerin takip edilmesini güçleştirmektedir. Sözleşme yapmanın fayda ve maliyet analizi firmanın sınırlarını belirlemektedir.

6.5.Yeni Mülkiyet Hakları Teorisi

- Williamson'un yaklaşımından hareketle, mülkiyet hakları üzerine kurulu bir teori Oliver Hart, John Moore ve Sanford Grossman tarafından geliştirilmiştir. Gelecekte olabilecek tüm durumlara sözleşmelerde yer vermenin imkânsızlığı, beklenmeyen problemler ortaya çıktığında nasıl çözülecek sorusunu gündeme getirmektedir.
- Bu yaklaşımın yanıtı, “*nihai mülkiyet haklarına sahip olan taraf karar verme merciidir*” şeklindedir. Har ne kadar, mülkiyet haklarının bir kısmı devredilse bile, nihai mülkiyet hakları sözleşmelerle devredilememektedir. Hart, nihai kontrol haklarının sahipliği belirleyeceğini savunmaktadır. Firmanın sınırları böylece nihai kontrol haklarının kimin elinde olduğuna bağlıdır.
- Williamson'un yaklaşımının aksine burada materyal varlıklar analizde ön plana getirilmektedir. İşlem maliyetlerinin pozitif olduğu ve sözleşmelerin kısmi olduğu bir dünyada nihai mülkiyet haklarına kimin sahip olacağı önemlidir. Firmanın sınırları materyel varlıkların sahibinin kim olacağını belirleyecektir. Mesela, tamamlayıcı mallar aynı mülkiyet altında toplanacaktır.

6.5.Yeni Mülkiyet Hakları Teorisi

- Bu yaklaşımda varlıkların sahipliğinin kime ait olduğunun önemi tartışılmaktadır. Grossman ve Hart'ın çalışmasıyla başlayan bu yaklaşım, modern formel iktisadın mülkiyet haklarına bakışını şekillendirmektedir.
- Formel bir yaklaşımı tercih etmeyen Coase, mülkiyet haklarının sahipliğine ilişkin bir takım soruları cevapsız bırakmıştır. Yeni mülkiyet hakları teorisi, bu sorulara formel bir çerçeve içinde cevaplar aramaktadır.
- Genellikle dikey entegrasyon üzerinde yoğunlaşan bu teori, spesifik kontrol hakları ile nihai kontrol hakları arasında önemli bir ayırım yapmaktadır.
- Bu teori, sahipliği *hukuki* bir çerçeveden hareketle nihai kontrol haklarının dağıtımı hakkı olarak anlamaktadır.

6.5.Yeni Mülkiyet Hakları Teorisi

- Modern ekonomik örgüt teorisi büyük ölçüde teşvik mekanizmalarının işleyişiyle ilgilidir.
- Firmanın varlığı ve sınırları işçi-işveren ilişkilerine bağlanması nedeniyle, sözleşmelerin uygulanması ve problemleri öne çıkmaktadır.
- Firma içindeki koordinasyon ve bilgi problemleri yukarıdaki teorilerde pek yer bulamamaktadır.
- Örneğin, yeni mülkiyet hakları teorisi, firmayı materyal varlıkları elinde bulunduran girişimci ile, hiçbir varlığı olmayan işçiye indirgemektedir. Örgüt içi teşvik mekanizmaları, işveren ve işçi arasında yöneticilerin rolü vb. konular, işlem maliyetleri ekonomisinde olduğu gibi göz ardı edilmektedir.
- Yeni gelişmeye başlayan zımni sözleşme teorisi (implicit contract), firma içindeki enformasyon problemlerini kısmen de olsa incelemektedir. Ancak, yaygın (dispersed) şekilde varolan bilginin nasıl merkezileştirileceği sorunu bu yaklaşımca da göz ardı edilmektedir.

Sonuç

- Günümüzde güçlü yöntemsel araçlarını yönetim ve kurumlar alanına taşımaya çalışmış iktisatçılar dönemi yaşanmaktadır. İktisatçıların, şirket ve örgütleri, gözlemlenen davranışları bildik rasyonel fayda maksimizasyonu varsayımıyla açıklanabilen, ama iç hesapları ekonomik analizlere büyük ölçüde kapalı olan temsilcilerden oluşan bir “kara kutu” gibi gördükleri bir dönem oldu.
- Bu bakış son yıllarda, örgütleri, geniş iktisat kurumuna katma denemelerine olanak verdi; kamu sektörü reformları için önemli ve yararlı bazı kavrayışlar sunan bir çabaydı bu.
- Son nokta da neoklasik iktisadın dayandığı davranışsal varsayımlar (özellikle örgüt elemanlarının öncelikle bireysel öz çıkarlarla güdülendiği varsayımı) örgüt içi davranışların kilit yönlerini açıklamakta sınırlıdır.

Sonuç:

- Bir bilim olarak iktisat, optimize edici çözümler üreten kuramlar yaratmaktan hoşlanır, ama bu kamu idaresinin pek çok yönü açısından kesinlikle mümkün olmayan bir şeydir. Kurumsal bakış açısından kara kutular, aslında daha çok kara deliklere benzemektedir.
- İktisatçıların 1980 ve 1990'larda örgütsel kuram üzerinde kurdukları egemenlik, ilk başlardaki örgütlerle ilgili sosyolojik kuramlar geliştirme eğilimini sekteye uğrattı ve bu geleneğin bazı temel kavrayışlarını karanlıkta bıraktı. Bu değişim aslında sosyal bilimler açısından bir gerilemeyi ifade eder. Kimi iktisatçılar bugünlerde, yaklaşımlarının sınırlarını fark ederek söz konusu erken kuramlara geri dönüyorlar ve bu kuramları kendi yöntemsel varsayımları üzerinden yeniden ifade etmeye çalışıyorlar.